

УДК 821.163.2–1.09+929 Гайворонська
DOI https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.2.12

Світлана НЕГОДЯЄВА

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератури,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, govqueen@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1906-6646

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ ЛІРИКИ ГАННИ ГАЙВОРОНСЬКОЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «КЛЮЧІ ВІД СОНЦЯ»)

У статті осмислюється екзистенційна спрямованість основних мотивів лірики сучасної української поетеси Луганичини Ганни Гайворонської в контексті розвитку літературного процесу сьогодні на матеріалі збірки поезій «Ключі від Сонця». Розкрито біографічні чинники, які вплинули на еволюцію індивідуального стилю авторки в останнє десятиліття.

Розглянуто авторську рецепцію формування української ментальності в російськомовному оточенні. Проаналізовано й систематизовано лірику збірки авторки на рівні домінуючих мотивів: громадянських (проблеми національної ідентичності, сформованої у радянській і пострадянській реальності; протистояння архетипу «Людини-світу» та «Людини-нації»; боротьби українців крізь часопросторову призму російсько-української гібридної війни 2014 року та повномасштабного вторгнення росії в Україну 2022 року); переселенських (образу жінки-переселенки; проблеми взаємодії власного світу з українським менталітетом через російську пропаганду та нав'язування росією своїх мови, культури, способу життя; переселення як форми вимушеної міграції); вічних (життя і смерть, самотність і свобода, питання віри та бездуховності, пошук сенсу життя, радості, любові, призначення поета, пам'яті й безпам'ятства, проблеми збереження природної гармонії, екології та збереження свого дому – Землі).

Доведено, що художні пошуки авторки на рівні аналізу екзистенційних мотивів образотворення ліричного героя-сучасника у творчій свідомості звільнились від абсолютної влади історичного детермінізму і повернулись до світоглядної естетичної плюральності, заснованої на загальнолюдських цінностях.

Наше дослідження не претендує на вичерпаність зазначеної проблеми, лише свідчить про існування в ній різних художньо-філософських напрямків, синхронний розвиток традиційної, модерної поезії, яка повертає творчій особистості мистецьку повноту і свободу. Тому перед сучасними дослідниками постає питання переосмислення художнього надбання регіонального письменства в історико-генетичному та історико-функціональному аспектах літературознавства.

Ключові слова: екзистенційні мотиви, контекст, Луганичина, поетика, ідіостиль, Ганна Гайворонська.

Svitlana Nehodiaieva. EXISTENTIAL MOTIVES OF THE LYRICS BY HANNA HAIVORONSKA (BASED ON THE ANTHOLOGY «KEYS FROM THE SUN»)

The article analyzes the existential orientation of the main motives of the lyrics by the modern Ukrainian poet from the Luhansk region, Hanna Haivoronska, in the context of the development of the literary process today, based on the material of the anthology of poems «Keys from the Sun». The biographical factors that influenced the evolution of the author's individual style for the last decade have been revealed.

They have considered the author's reception of the formation of the Ukrainian mentality in the Russian-speaking environment. The lyrics from the author's anthology have been analyzed and systematized at the level of dominant motives: civic (problems of the national identity shaped in the Soviet and post-Soviet reality; opposition of the archetype «Man-to-the-World» and «Man-to-the-Nation»); the struggle of the Ukrainians through the space and temporal prism of the Russian-Ukrainian hybrid war of 2014 and a full-scale Russian invasion of Ukraine in 2022); resettlement (an image of a resettled woman; problems of interaction of one's own world with the Ukrainian mentality due to Russian propaganda and the imposition by Russia of its language, culture, and lifestyle; resettlement as a form of the forced migration); eternal (life and death, loneliness and freedom, the question of faith and despiritualization, the search for the meaning of life, joy, love, the mission of the poet, memory and unconsciousness, the problems of preserving natural harmony, ecology and preserving one's home – the Earth).

It has been proved that the author's artistic search at the level of analysis of existential motives for portraying a contemporary lyrical hero in the creative consciousness has freed itself from the absolute power of historical determinism and returned to the worldview aesthetic pluralism based on the universal human values.

Our research does not pretend to be exhaustive of the declared problem, it only testifies to the existence of different artistic and philosophical trends in it, the synchronous development of traditional, modern poetry, which returns artistic fullness and freedom to the creative personality. Therefore, modern researchers face the question of rethinking the artistic heritage of regional writing in the historical-genetic and historical-functional aspects of literary studies.

Key words: existential motives, context, Luhansk region, poetics, idiostyle, Hanna Haivoronska.

Процеси глобалізації викликають актуалізацію феномену регіональної літератури в сучасному літературознавстві. Українська

наука по дослідженню регіонального контексту представлена цілими дослідницькими школами та лабораторіями: С. Мишанича

(Донеччина), Н. Шумада та В. Погребенника (Київщина), В. Качана (Івано-Франківщина), В. Чабаненка та В. Буряка (Запоріжжя), А. Поповського та В. Галицької (Дніпропетровщина), А. Подолинного (Вінниччина). Культурний локалізований простір, до яких відноситься Луганщина, сформував за останні три десятиліття методологічно потужну філологічну дослідницьку школу (В. Дмитренко, О. Галич, О. Бровко, І. Бойцун, С. Негодяєва, Л. Нежива, О. Неживий, Т. Пінчук, О. Скиба, Н. Таран, Н. Філоненко та ін.), її надбання треба зберегти, продовжити розвивати й пропагувати в умовах вимушеного переселення з окупованих територій в інші регіони України та країни.

Ставлення до літературного краєзнавства як до літератури невідірваної від єдиного і цілісного навчально-виховного процесу, яке спостерігалось в дидактиці України, починаючи із 40–50-х років минулого століття, сьогодні підштовхнуло науковців до створення літературно-краєзнавчих напрямків у роботі вищих навчальних закладів філологічних спеціальностей.

Сучасні культурологічні та геополітичні відповідники спровокували вибух духовного підйому, який спростовує сформоване пострадянське уявлення про нерівномірність розвитку Луганщини, розглядає її новітній художній контент як значущий чинник української літератури, спрямованої на утвердження її самобутності в європейському просторі.

Сучасна українська література Луганщини формується не на порожньому місці, її підґрунтя закладали в різні часи Борис Грінченко, Микита Чернявський, Володимир Сосюра, Григорій Тютюнник, Іван та Надія Світличні, Микола Руденко, Василь Голобородько, Іван Білогуб, Юрій Сліпко, Іван Савич, Юрій Єсенко, Іван Низовий, Дмитро Боярчук, Антоніна Листопад та інші.

Сьогоднішня поезія – це різнопланове тло пошуків, думок, почуттів, ідеалів та естетики. І слід зазначити, що в ній так мало натурального, бо серед творчого доробку не кожного сучасного письменника можна простежити цілісний за світовідчуттям та за світоглушенням чистий і глибинний світ. Нашу увагу привернула лірика Ганни Гайворонської, сучасної української поетеси з Луганщини, естетичне кредо якої здається легкодоступне читачеві відразу. Відомий літературний поет і критик Дмитро Павличко охарактеризував свого часу її творчість так: «Поезія Ганни Гайворонської сягає вершин Миколи Руденка і Ліни Костенко, але в неї

ще такий могутній творчий потенціал, що я лише можу собі уявити, скільки чудової поезії ще подарує нам за своє життя ця творча особистість» [2]. Її творчість, безперечно, потребує на сьогодні більш ґрунтовної уваги в аспекті досліджень сучасної української поезії в контексті доби.

Важливе значення для висвітлення творчості поетеси мають доробки А. Гайворонського, М. Малахути, В. Хоменко, А. Романенко, С. Сокирського, І. Тимофєєва та ін. Особливої уваги для конструювання логіки нашої розвідки мають погляди В. Дмитренко, яка з'ясовувала особливості рецепції образу Луганська у творчості письменниці [3, 4]. Усі візії об'єднує спільна думка про те, що тема рідного краю є однією з провідних у творчості авторки.

Метою нашого дослідження є спроба визначити екзистенційну спрямованість основних мотивів лірики поетеси в контексті розвитку літературного процесу сьогодні на матеріалі збірки поезій «Ключі від Сонця» [1]. У текстах цієї збірки дотримання авторкою світоглядних традиційних позицій епохи попередників слід розглядати як підґрунтя до еволюції художнього стилю Ганни Гайворонської. Запропонована тема тісно пов'язана з проблематикою «Література рідного краю», яку розробляє група літературознавців Луганщини. **Наукова новизна** презентує аналітику творчості авторки останнього десятиліття.

Завдання роботи:

- 1) розкрити чинники формування й еволюції індивідуального стилю поетеси;
- 2) проаналізувати провідні екзистенційні мотиви лірики авторки останніх років.

Для розв'язання поставлених завдань застосовано **методи**: описовий та повільного прочитання тексту (метод рецептивної поетики), літературознавчий підхід екзистенціалістської моделі прочитання текстів. Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть знайти застосування у подальшому науковому дослідженні творчості письменниці та інших представників української поезії останньої третини ХХ – початку ХХІ століть, скласти основу літературного портрета Ганни Гайворонської.

Екзистенціалістська модель у теорії літератури розглядає екзистенційне мовомислення – словесну матеріалізацію «онтологічного співчуття» до людини, яка відчуває ворожість світу до себе. Словообразні мотиви цього художнього світовідчуття містяться у «незначності», «незахищеності», «покинутості» ліричного героя / героїні, з одного

боку, й «протистояння світу якомога частіше», з другого.

Екзистенціалізм як філософсько-літературна течія акцентувала основну увагу на людині, зокрема людині ХХ століття, яка відчувала певну абсурдність у світі, і тому була незадоволена, відчужена, перебувала у відчаї. Тільки душевна свобода допомагала їй самовизначитися. І основні теми, які лягали в основу творчих пошуків письменників, схильних до цієї течії, сягали індивідуальності, сутності, суб'єктивності, свободи, смерті, часу і майбуття. Ці теми не нові і для філософів-екзистенціалістів, які розробляли теорію життя та людського сенсу, зокрема Н. Аббаньяно, К. Ясперс, М. Бубер, Ж.П. Сартр, А. Камю, Г. Марсель, М. Бердяєв. Фактично ця течія припиняє своє існування наприкінці 50-тих років, але як своєрідний умонастрій поширений і сьогодні як у літературі, так і у філософії. У своїх працях значну увагу аналітики приділяли людським відчуттям, що виступали основним каталізатором людської дієвості: саме відчуття неспокою, відчаю і незадоволення, загрози смерті приводять до самоаналізу, який може завершитися висновком про потребу самореалізації. На думку багатьох науковців, для повного осягнення справжнього сенсу свого існування, «...людина повинна пройти такі етапи: етап відчуття своєї вкинутості в цей світ і своєї покинутості в ньому, етап «межової ситуації» – усвідомлення конфлікту зі світом та свого невдоволення, що й приводить до самоаналізу, пізнання та вибору власних життєвих вартостей, і етап вільного та свідомого вибору дотримуватися цих вартостей у своєму житті» [6, с. 324].

Аналізуючи особливості побудування зазначеної збірки поезій авторки, можна простежити ноту глибокого прихованого болю за понівечення батьківщини в останнє десятиліття. Письменниця проживала довгий час у Кременній, на Луганщині, а з березня 2022 року вимушена була шукати притулку в інших областях України, зараз проживає на Тернопільщині. «Ключі від сонця» (13-та книга у творчому доробку поетеси) складається з п'яти розділів: «Війна вбиває Україну», «Сонячна палітра» (пейзажна лірика), «Батько сонця» (духовна і філософська поезія), «Сонячний вітер» (інтимна лірика), «Поезія на смак і дотик» (медитації на тему призначення поета та поезії). У доробку кожної творчої особистості постає питання переживання подій, і «...Ситуацією, коли практично всі екзистенціали набувають максимального оприв-

нення, постає війна. В умовах дегуманізації людської особистості стає вкрай важко зберігати елементарні риси людяності, на користь чи проти якої доводиться робити вибір» [10, с. 113]. Ця збірка і присвячена переживанням і настроям сучасника повоєнної доби.

Винесений у назву символ Сонця – символ Всевидячого божества, Вищої космічної сили, центру буття та інтуїтивного знання, осяяння, слави, величі, правосуддя, Матері Світу, Центру, Бога-отця, Христа – традиційний у художній рецепції авторки. Метафора «Луганщина – світанок України» із однойменної поезії, написаної ще в 90-ті роки ХХ століття, стала позивним на радіоканалах області, стверджує саме усвідомлення ролі регіону, який не лише першим зустрічає в країні схід Сонця, а й інші геополітичні події з боку країни-сусіда. Поетка свідомо обрала цей символ на знак віри в перемогу у звільненні рідного краю.

У одному із своїх інтерв'ю вона зазначає, що «Збірку «Ключі від Сонця» я писала під обстрілами, у Кременній, коли почалося повномасштабне вторгнення. Не було ні світла, ні води, їсти не було чого. Місяць я просиділа у своїй холодній квартирі, ховалася від обстрілів, але коли затихало, то я запалювала свічку та писала свої вірші. Притискала свого змерзлого kota Умку, який дуже не любив холоду і писала. Так у мене й народилася книжка – багато віршів, написаних під обстрілами вдома, чимало написаних у Тернополі вже у статусі переселенки.

Спочатку хотіла її назвати якимось, щоб було слово «війна». А потім зрозуміла, що зовсім не хочеться, щоб війна була ще й на обкладинці моєї книжки. «Ключі від Сонця» – від миру, щастя, нагадування, що війна закінчиться і ми повернемося до спокійного, мирного життя» [9].

У світоглядній картині світу поетеси відчувається болісне переживання дійсності, яке дає можливість ототожнити свого сучасника з умовним архетипом розгубленої людини, котра шукає і знаходить вихід з екзистенційної кризи, спровокованої питанням як жити далі, у вічних цінностях – вірі, надії, любові до життя в усіх його проявах.

Аналізуючи й систематизуючи лірику збірки авторки, ми виокремили наступні загальні риси її ідіостилу на рівні домінантних мотивів:

1) громадянські мотиви:

– проблема національної ідентичності, сформована у радянській і пострадянській реальності;

– протистояння архетипу «Людини-світу» та «Людини-нації»;

– боротьба українців крізь часопросторову призму російсько-української гібридної війни 2014 року та повномасштабного вторгнення росії в Україну 2022 року.

2) переселенські мотиви:

– образ жінки-переселенки;

– проблема взаємодії власного світу з українським менталітетом через російську пропаганду та нав'язування росією своїх мови, культури, способу життя;

– переселення як форма вимушеної міграції.

3) вічні мотиви:

– життя і смерть;

– самотність і свобода;

– питання віри та бездуховності;

– пошук сенсу життя, радості, любові;

– призначення поета;

– пам'яті й безпам'ятства;

– проблема збереження природної гармонії;

– екологія та збереження свого дому – Землі.

Пошук сенсу життя в умовах абсурдності репрезентовано в програмовій, на нашу думку, поезії «Лічозоріки» [1, с. 43], написаній в Бучі 24 червня 2022 року. Лірична героїня, скалічена душевно й фізично, бо усе життя, складене в наплічнику й символічно збережене в ключі від колишньої зруйнованої домівки, тримає її в цій безвихідді лише віра в усіх її проявах. Вона не хоче миритися з усвідомленням себе безхатченком у своїй країні, називаючись неофіційним антропонімом «лічозоріком». Лічозір – той, хто знічев'я лежить собі на землі й «лічить зорі»: «І нарешті той день настане – / Я ключами свій дім відімкну. / І світитимуть в спальню ліхтаріки, / я у ліжку притисну kota. / Ми не біженці. Ми – лічозоріки. / З нами Бог і Україна свята».

Надра людської психології допомогли авторці у кращих традиціях відтворити цілі низки психологічних портретів, де в психологічних розколинах миті відкривається вся людська доля. Вона малює свого душевно поламаного, роздвоєного сучасника, «фотографію» його страху презентовано в поезіях «Дитяча сотня», «Шпаки так і не прилетіли», «Немає молока», «Останній притулок» та ін.

У творах Ганни Гайворонської відсутня межа в пам'яті між минулим / теперішнім / сучасним. Лейтмотивом поезій є мотив пам'яті у філософсько-психологічному розумінні. На підкреслення його значущості авторка часто використовує алюзії та ремі-

нісценції на творчість Тараса Шевченка, фольклорні коди Луганщини, наголошуючи на сакральності цієї триади.

Донбас для поетеси – не тільки географічне поняття, а й резонанс різноманітних реалій буття у кращих проявах душевних спогадів та переживань. Це і «яблунька рідненька», «соняхи», «світанок України», і борщ, «кремінський ліс», «грим першої грози», «перший сонячний промінь» тощо. Це все символи малої батьківщини, де формувався ідіостиль авторки, бо народжена вона на Харківщині.

Донбас – це частка душі, чинник особистості, весь той донбасівський досвід, морально-етичні засади, багатюща і гідна історія Дикого поля, яскраві народні традиції, побут, земля, народ і його мова. Майстерне володіння словом дозволяє поетці створити символічний образ-пейзаж ландшафтів Донбасу, сповнений глибокого філософсько-узгальнюючого змісту: «Я так далеко, а душа з тобою, / Моя маленька, світла Кременна, / За річку сумую, за вербою. / Навіщо розлучила нас війна? / Я в зародках трави, у скрипках степу. / Душа моя у кремінських лісах. / Усі стежки думок ведуть до тебе. / Земля моя в духмяних чебрецях» [1, с. 23].

Аналізуючи засади Сартровської теорії екзистенціальності, Л.Онишкевич свого часу характеризувала літературний твір як «проекцію постаті автора, а художні засоби – формою виявлення екзистенційних проблем: свободи, часовості, стосунків з іншими людьми і з самим собою» [5, с. 325]. І сьогодні Ганна Гайворонська, відчуючи зневіру і втому душі, відкриває у ліриці внутрішню свободу сакрального. У останньому розділі збірки вона подає вірші-медитації про призначення поета і поезії взагалі й у власному світобутті, називаючи письменників – «повстанцями любові», «оберегами Слова і Мови», а їх твори – «криками голої душі». Її думки суголосні із заявою земляка Миколи Руденка, який «ще у 1979 р. попередив про загрозу, яка може надійти від сусідніх держав, та підняв питання, яке будучи невирішеним до цього часу, призвело до неоголошеної війни із сусідньою державою. Незважаючи на новий цивілізаційний розвиток, Україна знову опинилася у стані війни, бо за роки незалежності не усвідомила, що загроза тоталітаризму не зникла разом із розпадом СРСР» [8, с. 16].

Висновки. Сама письменниця в контексті доби завжди жила за законами власної громадянської позиції. Захарчук І. стверджує, що тінь війни тяжіє над всією українською літературою ХХ століття. Вона є «її віссю, її прокляттям і величчю, її головною та прихова-

ною темою, жахіттям і отрутою, її силою та її болем, криком і розпачем» [7, с. 374]. Саме в цей період почав формуватися ідіостиль поетеси. Перші вірші поетеси були надруковані в кременській райгазеті «Ленінський прапор» та в обласній молодіжній газеті «Молодогвардієць». 1988 року вийшов поетичний збірник поетеси «Перший поцілунок», за який авторку було прийнято до членів Національної спілки письменників України. З 1992 по 1999 рік вона була засновником, видавцем і редактором (одноосібно) української літературно-мистецької газети «Кам'яний брід» на 8 шпальтах. На той час в Луганську були закриті всі україномовні часописи і Ганна Гайворонська, видавала українську газету, яку ніхто не фінансував, а навпаки партійно-советська номенклатура всіляко намагалася часопис знищити. Кошти на видання вона шукала сама по всьому світу. Візитівкою Луганщини стали рядки Ганни Гайворон-

ської: «Луганщина! Світанок України. Земля моя й земля моїх батьків...» Під цим гаслом проходили літературні фестивалі, огляди художньої самодіяльності, зустрічі поетів та прозаїків Луганщини [7].

Як бачимо, творчість поетеси, яку формувала інша епоха, що ніби посміялась з романтичних ідеалів її попередників і посіяла в душі глибокі сумніви та безнадію, є вагомим та мало ще пізнаним тлом досліджень сучасних літературознавців у аспекті екзистенційних поглядів сьогодення. Її стиль є колоритним матеріалом для аналізу поетики сучасного мистецтва слова. Вища правда повинна бути за поетом, а поет зобов'язаний залишатись більшим за себе навіть у «межових ситуаціях». Таким чином, окреслена проблема лише націлює науковців на подальше дослідження творчості Ганни Гайворонської в аспекті екзистенційного дискурсу.

Література:

1. Гайворонська Ганна. Ключі від Сонця: поезія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 184 с.
2. Гайворонська Ганна: спогади про Дмитра Павличка. URL: <https://krm.lg.ua/novyny/992-hanna-gajvoronska-srohady-pro-dmytra-pavlychka.html> (дата звернення: 05.06.2024).
3. Дмитренко В. І. Реалізація Луганської теми у творчості Михайла Матусовського й Ганни Гайворонської. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. № 3(214), Ч. II. 2011. С. 218–224.
4. Дмитренко В. І. Луганщина у творчості Ганни Гайворонської. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 2 (261), Ч. I, 2013. С. 22–27.
5. До теоретичних аспектів сучасної лірики (із стенограми захисту В. Моренця). *Слово і час*. 1995. № 1.
6. Екзистенціалістська модель в теорії літератури. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світ, літ.-крит. думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Л.: Літопис. 2002. С. 324–326.
7. Захарчук І. В. Війна і слово (Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму): монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. 406 с.
8. Логвиненко Ю. В. Мілітарна лірика Миколи Руденка в контексті тоталітарної літератури ХХ століття. *Філологічні трактати*. 2014. Т. 6, № 3. С. 11–17.
9. Поетична душа Луганщини: Ганна Гайворонська про війну та вірші. URL: <https://tribun.com.ua/uk/105120-poetichna-dusha-luganshini-ganna-gajvoronska-pro-vijnu-ta-virshi> (дата звернення: 19.06.2024).
10. Реутова М. Екзистенційні мотиви збірки поезії Сергія Жадана «Життя Марії». *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2019. № 27. С. 112–123.